

Kolumbán Vilmos József

A kolozsvári református kollégiumi tanítók szabályzata 1786-ból

A kolozsvári kollégium előjárósága 1786 február 4-án két szabályzatot nyújtott be az Erdélyi Református Főkonzisztóriumhoz.¹ A kísérőlevélben értesítették a református egyház vezetőségét, hogy a kollégiumban tanuló nemesi származású ifjak nem teljesítik a tőlük elvárt magatartást, vagyis azt, hogy a családjuk és a hazájuk dicsőségét és közjavát szolgálják.² Ennek orvoslására a kollégium vezetése két szabályzatot állított össze.

A két tervezet a nemesi ifjak nevelését kívánta új alapokra helyezni. A kísérőlevélben rámutattak, hogy a szülőknek ugyan elengedhetetlenül fontos szerepük van a nevelésben, de tekintettel elfoglaltságaikra és a gyermekeik iránti elfogultságukra, szükség van az iskolai tanítókra, akik részben átveszik a szülők felelősségét, a tanítás és nevelés feladatát.³ Ugyanitt szóvá tették az udvari tanítók kiválasztásának elégtelenségét is, anélkül, hogy ezt különösebben részletezték volna. Azt viszont jónak látták megemlíteni, hogy az udvari tanítók megbecsülése sok kívánnivalót hagy maga után, ugyanis a főnemesi családok inkább szolgát látnak bennük, mintsem gyermekeik tanítóit.

A gondok orvoslására két szabályzattervezetet állítottak össze. Az első, *A Kolozsvári Reformatum Collegiumban tanuló úrfiak kötelességeinek rendi* című tervezet 26 paragrafusból áll, amely a nemesi származású ifjak magatartásának etikai kódexét tartalmazza.⁴ A tervezetbe mindent belefoglaltak, amittől a nevelés és oktatás folyamatának jobbítását várták: az ifjak öltözködését, az iskolán belül és kívül tanúsítandó magaviseletét, a baráti kapcsolatok

---

¹ A kolozsvári kollégium előjáróságának beadványa, 1786. febr. 4.a. A Főkonzisztórium levéltára az Erdélyi Református Egyházkerület Központi Gyűjtőlevéltárában. 1786/50. (A továbbiakban: FőkonzLvt.)

² „[...] magok és házok boldogságának öregbítésére, mind familiájoknak díszére, mind pedig hazánk közjavának előmozdítására alkalmas eszközök legyenek.” (FőkonzLvt. 1786/50).

³ Uo.

⁴ A szabályzatot ld. Kolumbán Vilmos József: A kolozsvári kollégium etikai kódexe 1786-ból. In: *Református Szemle* 116 (2023/6), 609–624.

kialakítását, a haszontalan időtöltés tiltását, a testnevelés szükségességét, a szülői nevelés fontosságát stb. A tervezet nem sok újítást tartalmazott a korábban megfogalmazott általános iskolai elvárásokhoz képest, s így számottevő változás nem is volt várható a nevelés és oktatás folyamatában.

A szabályzatok megszületésnek körülményei

Az 1786 elején benyújtott két szabálytervezetet a kolozsvári református kollégium akkori elöljárósága nyújtotta be. A tervezetek összeállításának hátteréről nem sokat tudunk. Az egyetlen támpont a kísérőlevél, illetve az aláírók névsora. A beadványt minden akkori kolozsvári tanár aláírta: Tsomós Mihály, Pataki Sámuel, Bodoki József, Szathmári Pap Mihály, Sófalvi József, Méhes György és Pataki Mózes. A tanárok jelentős részének nem volt tapasztalata a tantervi reformok kivitelezésében.

Tsomós Mihály volt az legidősebb kolozsvári tanár. 1757-től jogot tanított Kolozsváron, az 1769-es új tanterv előkészítésében nem vett részt.⁵ Pataki Sámuel Tsomósnál két évvel később, 1759-ben kezdte el a tanítást, miután doktori oklevelet szerzett Utrechtben. A kollégiumban filozófiát oktatott. Igen aktív szerepet vállalt az 1769-es nagy tantervreform előkészítésében, viszont különös, hogy az elkészült tantervet nem tartotta be: a tananyagot nem adta le a diákoknak az előírt három év alatt.⁶ Az ő nevéhez fűződik a *De studiis altioribus* című részletes beadvány. Ebben az egyes tárgyakra szánt tanulmányi idő rövidítését javasolta, mivel hosszúnak tartotta a teológiai elsajátítására szánt 7-10 évet, és kérte a tanulmányi képesítések szétválasztását, konkrétan azt, hogy a nem lelkeszi pályára készülő ifjak kevesebb teológiát tanuljanak. Jónak látta a szigorú vizsgáztatási rendszer bevezetését, amelynek értelmében a diákok évente kétszer adnának számot az elsajátított tananyagról. Sürgette a tanításban használatos tankönyvek és kézikönyvek összeállítását.⁷

Beadványának érdekes részét képezi az úrfiak és a nemesek praeceptorairól szóló rész. Ebben kiemelte, hogy a nemesi származású gyermekek nevelésére nagy gondot kell fordítani, ugyanis ők lesznek a „hazának és az egy-

---

⁵ Török István: *A kolozsvári ev. ref. collegium története*. II. kötet. Kiadja a collegium elöljárósága. Stief Jenő és Társa könyvnyomó intézete. Kolozsvár 1905, 58–61.

⁶ Uo. 63.

⁷ Török István: *A kolozsvári ev. ref. collegium története*. I. kötet. Kiadja a collegium elöljárósága. Stief Jenő és Társa könyvnyomó intézete, Kolozsvár 1905, 148.

háznak az oszlopai”. A számukra kijelölt tanítókat a kollégiumok profeszszorai válogassák ki különös odafigyeléssel, és csak olyanok kaphassanak megbízatást, akik jártasak a latin nyelvben, a földrajzban és a matematikában.⁸ A Litteraria Commissio elfogadta Pataki javaslatát. Őt jelölték ki az új tanterv tankönyveinek nyomtatási felügyelőjének is. 1778-ban készült tanári jelentéséből tudjuk, hogy a filozófia oktatásában a felvilágosult vonalat követte, tankönyvként Ludwig Philipp Thümmig, Christina Wolff és Krüger műveit használta.⁹ 1786-ban, amikor a kolozsvári tervezet készült, Pataki már két éve nyugdíjas volt, így nem igazán érthető, hogy neve miért szerepel az aláírók között.

Bodoki József is részt vett az 1769-es reform kidolgozásában, sőt a tanügyi bizottság munkáját jegyzőként segítette. 1764-ben lett a kollégium tanára, miután Huszti Györgyöt áthelyezték a teológiai tanszék élére. Bodoki az 1797. évi nyugdíjazásáig tanította a keleti nyelveket, a történelmet és a régészetet. A kollégium megbecsült tanárai közé tartozott; 1786–1788, majd 1794–1797 között ő viselte a rektori címet. Élvezte a főkonzisztórium támogatását; neve négy alkalommal főjegyzőjelöltként került a generális zsinat elé (1772, 1776, 1787, 1794).¹⁰ Az 1769-es tanügyi reformhoz négy oldal terjedelmű, latin nyelven írt beadvánnyal járult hozzá. Írásában a latin nyelv fontosságát emelte ki, annak tanítására módszertani tanácsokat fogalmazott meg. A bizottság hasznosnak ítélte Bodoki meglátásait, és azokat teljes egészében beemelték a készülő tantervbe.¹¹

Szathmári Pap Mihály 1767-ben Teleki László, Lázár János, Bethlen Lajos és Kemény Zsigmond támogatásával nyerte el Huszti György teológiai tanszékét, akit a főkonzisztórium korára való tekintettel mondatott le. Szathmári kiváló szónok hírében állt, és élénk érdeklődést tanúsított az oktatási reformok iránt is. Ifjú tanárként ő dolgozta ki a teológiai oktatás megújítását célzó tervezetet, de mint később kiderült, nem alkalmazta azt. 1783-tól sokrétű elfoglaltsága – tudniillik magántanítóként előkelő ifjakat és kisasszonyokat

---

⁸ Török István: *i. m.* I., 148

⁹ Török István: *i. m.* II., 65.

¹⁰ Buzogány Dezső – Dáné Veronka – Kolumbán Vilmos József – Sipos Gábor (s. a. r.): *Erdélyi református zsinatok iratai. III. 1771–1789.* Erdélyi Református Egyháztörténeti Adatok 1/3. A Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet Egyháztörténeti Tanszékének és az Erdélyi Református Egyházkerület Gyűjtőlevéltárának kiadványsorozata. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 2001, 13, 70, 234.

¹¹ Török István: *i. m.* I., 151.

tanított – és betegeskedése miatt segédtanítót kért maga mellé. Tekintettel a maga helyzetére 1792-ben öt pontba szedett javaslattal fordult a főkonzisztóriumhoz, amelyben kiemelte az egyháztörténet oktatásának fontosságát. Indoklasként azt jegyezte meg, hogy egyháztörténet nélkül nem érhető meg a dogmatika. Fontosnak tartotta a szeminárium jellegű disputákat és a lelkészi pályára készülő diákok próbaprédikálásának bevezetését az oktatási folyamatba.¹² Tanári működésével párhuzamosan – képzettségének megfelelően – részt vállalt a közegyházi feladatok megoldásában is. Tanárként vett részt a kollégiumok tantervének revideálásában, és jegyzőként, illetve fogalmazóként reá hárult az iskolák, a kollégiumok számára kiadott utasítások megszövegezése. 1791-ben a főkonzisztórium megbízásából volt tagja annak a bizottságnak, amely az 1769-es tanterv végrehajtását vizsgálta.¹³ Munkájával elégedettek lehettek, ugyanis 1787-ben és 1794-ben az ő neve is felmerült a főjegyzőválasztáson.¹⁴

Sófalvi József 1783-ban lett Szathmári Pap Mihály segédtanítója, és praeceptorként helyette tanította a rendszeres teológiát, az egyháztörténetet, a kateketikát, az erkölcssteológiát (etikát) és a homiletikát. Rövid pályafutása és segédtanítói beosztása miatt nem ért el jelentős eredményt, és az új iskola-politika kialakításában sem vett részt. Tanári pályafutása rövid volt, 1794-ben hirtelen meghalt.¹⁵

Méhes Györgyöt 1776-ban nevezték ki Pataki Sámuel elfoglaltsága miatt előbb segéd-, később állandó tanárnak. Matematikát és bölcséletet oktatott. Elismert tanára volt a kollégiumnak, akire nemcsak a tanítást bízta, hanem a kollégium alapítványainak felügyeletét is. Ő is a „modern” tudományt oktató tanárok táborához tartozott, tanítványainak Immanuel Kant, Christian Wolff és Wilhelm Gottfried Leibniz műveit magyarázta. Tagja volt az 1791-

¹² Török István: *i. m.* II., 73–75.

¹³ Török István: *i. m.* I., 284.

¹⁴ Buzogány Dezső – Dáné Veronka – Kolumbán Vilmos József – Ósz Sándor Előd – Sipos Gábor (s. a. r.): *Erdélyi református zsinatok iratai I. 1591–1714.* Erdélyi Református Egyháztörténeti Adatok 1/1. A Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet Egyháztörténeti Tanszékének és az Erdélyi Református Egyházkerület Gyűjtőlevéltárának kiadványsorozata. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 2016, 234. Buzogány Dezső – Dáné Veronka – Kolumbán Vilmos József – Sipos Gábor (s. a. r.): *Erdélyi református zsinatok iratai IV. 1591–1714.* Erdélyi Református Egyháztörténeti Adatok 1/4. A Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet Egyháztörténeti Tanszékének és az Erdélyi Református Egyházkerület Gyűjtőlevéltárának kiadványsorozata. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 2001, 68.

¹⁵ Török István: *i. m.* II., 74.

es vizsgálóbizottságnak, amely az erdélyi református kollégiumok tantervét vizsgálta.¹⁶

A beadványt utolsóként aláíró tanár Pataki Mózes volt. Ő 1778-ban lett a kolozsvári kollégium irodalomtanára. Feladataihoz tartozott a német nyelv tanítása, 1780 után pedig a természetrajz és földrajz német nyelvű tanítása. Az új tantervek kidolgozásában nem vett részt.

A hét tanár mellett a beadványt Kemény Sámuel, a főgondnok is aláírta. A főnemes 1786-ban II. József császár nevezte ki Doboka vármegye alispánjává. 1784-ben a főkonzisztórium megbízásából vett részt annak a felekezeti bizottságnak a munkájában, amelynek feladata a császári iskola-politika (Norma Regia) gyakorlatba ültetése volt. A székelyudvarhelyi Kiss Gergellyel, Kovács Józseffel és gróf Teleki Ádámmal közösen képviselték a református egyházat.¹⁷ Ennek a felekezeti bizottságnak, amelynek a reformátusok mellett katolikus, unitárius, lutheránus tagjai is voltak, „sikerült” elérnie az oktatási rendszert alapjaiban megváltoztató rendelkezés alkalmazásának elhalasztását.

A szabályzatból nem derül ki, hogy ki javasolta a beadvány elkészítését. Az viszont egyértelmű, hogy a kolozsvári kollégium elöljárósága, a professzorok és a főgondnok egyetértett a javaslattal, és a beadványt kézjeggyel látta el. Az akkori tanárok közül többen is részt vettek a korábbi, egész Erdélyre kiterjedő tanügyi reformokban. Ezek közé tartozik Pataki Sámuel, Bodoki József, Szathmári Pap Mihály, viszont egyikükről sem lehet egyértelműen megállapítani, hogy közülük volt-e valaki a beadványhoz. Csupán Pataki Sámuel hozható összefüggésbe a javaslattal, aki az 1769-es reform kapcsán szükségesnek látta kiemelni a nemesi származású ifjak mellé rendelt tanítók kiválasztásának fontosságát. Külön jelentősége lehet annak is, hogy az 1786-os beadványt elsőként Kemény Sámuel írta alá, annál is inkább, mivel az aláírók közül csupán az ő neve mellett jelenik meg az „mtk.”, vagyis a „maga tulajdon kezével” megjegyzés. Főnemesként elképzelhető, hogy külön figyelmet szentelt a nemesi származású gyermekek nevelésének, és azt sem tartjuk kizártnak, hogy ő szorgalmazta a tervezet összeállítását.

---

¹⁶ Török István: *i. m.* I., 284.

¹⁷ Uo. 281.

A szabályzatok időzítése

A kolozsvári kollégium tanárai által megfogalmazott beadvány időzítése nem lehetett véletlen. 1783–1784 folyamán a felekezetközi Litteraria Commissio azzal a javaslattal kereste fel a bécsi udvart, hogy néhány erdélyi faluban katolikus német, illetve „nationalis” iskolát felállítani volna szükséges.¹⁸ A császári udvar egyetértett a kéréssel, és már 1784 áprilisában elrendelte a bizottság javaslatának végrehajtását, kikötése pedig az volt, hogy a gyakorlati teendőket a gubernium dolgozza ki. Az előírásnak megfelelően a főkormánysezék 1785 elejére készítette el az igényelt iskolák felállításához szükséges metódust, és azt eljuttatta azokra a településekre, ahol katolikus iskolát kívántak alapítani vagy átalakítani.¹⁹

Torda vármegyében az eredetileg csak a katolikusok számára előírt rendelkezést minden felekezetre kiterjesztették. Szabó Ferenc iskolai tanfelügyelő azzal a paranccsal rendelte magához a magyarrégeni református lelkészt, hogy a vármegye tanítóit gyűjtse össze, és közölje velük a *Közönséges Rend Tartás a Falusi Iskolák számára* című rendelkezést, amelyről kiderült, hogy a címlapján feltüntetett katolikus település nevét valaki áthúzta és azt Magyarrégenre javította. A visszaélésről tudomást szerzett Simon János, a görgényi egyházmegye esperese.²⁰ Az egyházmegye előljárója hivatali kötelességének eleget téve azonnal a helyszínre sietett, tisztázta a visszaélést az állami hatóságok előtt, és minderről jelentést tett az iskolai ügyekért is felelős egyházkerületi főjegyzőnek, Backamadarasi Kis Gergelynek. A főjegyző utasította az esperest, hogy az iskolák gondnokaival együtt próbálják meg a rendelet végrehajtásával megbízott Continua Tablát jobb belátásra bírni.²¹

A maga rendjén Backamadarasi Kis Gergely a főkonzisztóriumot értesítette az ügyről, ugyanakkor jónak látta felhívni a testület figyelmét a néhány évvel korábban elkezdődött, de időközben elakadt iskolareform szükségességére. A főkonzisztórium egyetértett a javaslattal, és megbízták Kis

¹⁸ „Az Inclyta Litteraria Commissio repraesentalván Felséges Udvarnak, hogy pro Romano Catholicus Vármegyék szerint bizonyos Falukban szükséges volna Nationalis és Német iskolákat fel állítani, némely helyeken pedig már a fenn állókat gazdagítani.” Jelentés, 1785. július 8. FőkonzLvt. 1785/132.

¹⁹ FőkonzLvt. 1785/132.

²⁰ Uo.

²¹ Uo.

Gergelyt a szükséges tervezetek összeállításával. Ennek nyomán 1786 februárjára készült el négy szabályzat: *Conceptus, Instructio pro subalternis Inspectoribus Scholarum Pagensium per Tractuale Consistorium denominandis, A főkonzisztóriumnak a kollégiumok tanáraihoz intézett felhívása, és A Falusi Oskola Mestereknek kötelességei*.²²

Arról nincs tudomásunk, hogy a főkonzisztóriummi bizottságban a kolozsvári kollégium tanárai részt vettek volna, de biztosan tudtak a készülő tervezetekről, hiszen az oktatás korszerűsítésének szükségessége már az 1783-as zsinaton előkerült.

Az 1786-os szabályzat ismertetése

Az 1786-ban összeállított 24 paragrafusból álló szabályzat *A kolozsvári reformatum collegiumban tanuló úrfiak mellett lévő praeceptorok kötelességeiknek rendi* címet kapta. Az első paragrafusban, amely általános bevezető jellegű, a nemesi ifjak különleges képzésének fontosságát határozták meg, illetve rámutattak az őket tanító praeceptorok különleges státuszára és kötelességre. A 2. paragrafusban a tanítók legfontosabb feladatát határozták meg: ők a nemesek gyermekeinek szüleit képviselik, ezért úgy kell foglalkozniuk a gyermekekkel, mintha azok a sajátjaik lennének. Szeretettel kell nevelniük őket, de meg kell tartani a kellő távolságot is tőlük (3. par.). Kerüljék a túlzott szigort (5. par.), figyeljenek a gyermek képességeire, és aszerint tanítsák őket (6. par.). A 7. paragrafusban pedig az áll, hogy a kevésbé szorgalmas gyermekeket noszogatniuk kell, és szükség esetén, legvégső esetben, ha

„[...] a gyermekek a tanulásban való fogyatkozása a korhelségre való hajlandóságból, vakmerőségből, vagy egyéb erkölcsbéli hibából származik, ilyenkor a gyakran meglelt intések után szükséges ezen hibát hajló veszővel érezhetőképpen megorvosolni.”

---

²² FőkonzLvt. 1786/305. A szabályzatok ismertetését és azok alkalmazását ld. Kolumbán Vilmos József: *Backamadarasi Kiss Gergely*. Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek 15. Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár 2005, 88–99. Mészáros István: *Az iskolaügy története Magyarországon 996–1777 között*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1981. Péter István: Kiegészítő adatok az erdélyi református népoktatás 18. századi történetéhez és Backamadarasi Kiss Gergely munkásságához. In: *Studia Theologia Reformata Transylvanica* 60. (2015/2), 123–133. Sebestyén Kálmán: *Erdély református népoktatása, 1780–1848*. Püski Kiadó, Budapest 1995.

A tanító a hit tanítása rendjén ne elégedjék meg azzal, hogy a gyermek hiba nélkül felmondja az előírt leckét, hanem járjon előtte jó példával, és a gyermektől is követelje meg a hitvallásnak megfelelő életvitelt (8. par.). A katekézis rendjén a tanító olvastasson az Újszövetségből, és a nehezebb lókusokat magyarázza meg (9. par.), a nagyobb, „megértebb elméjű” diákokat pedig tanítsák meg a református egyház tanításaira úgy, hogy a más vallásúak iránti szeretet is megmaradjon (10. par.). Tanítsák meg az ifjakat imádkozni, énekelni, az istentiszteletek alatt megfelelően viselkedni, illetve istentisztelet után kérdezzék ki a prédikációt (11. par.). A tanítók járjanak elől jó példával (12–14. par.), és tanítsák meg a felebaráti szeretetet (15. par.), de csak a legfontosabb erkölcsi szabályokra oktassák tanítványaikat (16. par.). A fegyelmezés során a tanító ne legyen se túl szigorú, se túl engedékeny (19. par.), az engedetlen gyermeket előbb atyailag intse meg, de ha ez nem használ, akkor szigetelje el barátaitól (20. par.); ha pedig így sem sikerül jobb belátásra bírnia, meg kell vesszőzni (21. par.). Ha pedig a testi fenyítés sem használna, akkor jelenteni kell a professzoroknak, akik akár az iskolából való kicsapás lehetőségét is mérlegelhetik (22. par.). A gyermekek egészségére vigyázni kell, ha súlyos betegségről van szó, azonnal értesíteni kell a szülőket (23. par.). A 24. paragrafusban a tanítók önképzésére hívták fel a figyelmet: szerezzék be azokat a könyveket, amelyek a gyermekek neveléséről szólnak.

A tanítók módszertani kötelezettségeit illetően a szabályzat 4. paragrafusa az 1769-es tantervreform vonatkozó előírásait ajánlotta. Ez a szabályzat mindössze 16 paragrafusból áll, és többnyire a módszertani szabályokat rögzít, de a preambulának (1. par.) a lényege fellelhető a kolozsvári szabályzatban.²³ Mindkét előírás kiemelt figyelmet fordít a vallásoktatásra mint az elvárt magatartás alapvetésére.

Az 1769-es szabályzat elvárta a tanítóktól, hogy a gyermekeket Isten félelmére és tiszteletére tanítsák, illetve azt is előírták, hogy a kis káté és a Heidelbergi Káté alapján összehasonlító módon tanítsák meg nekik a keresztyénység, a judaizmus és az iszlám közötti különbségeket. A két szabályzatnak az is közös vonása, hogy a gyermekeket szeretettel kell tanítani, szem előtt kell tartani az egyes gyermek értelmi képességeit is, és testi fenyítést csak mérsékelten és indokolt esetben lehet alkalmazni.

* * *

---

²³ Az 1769-es szabályzatot ld. Török István: *i. m.* I., 164–167.

Összegzésként megállapíthatjuk, hogy a Kolozsvári Református Kollégium 1786-ban összeállított két szabályzata differenciáltan tekint az oktatásra: megkülönbözteti a nemesi ifjakat és a közszármazásúakat. Mindkettő paragrafusokba szedve kodifikálta a nemesi származású ifjaktól elvárt magatartást, a kollégiumon belül és kívül gyakorlandó viselkedési formákat, illetve az őket tanító praeceptorok kötelességeit. Az inkább elméleti, semmint gyakorlati megfogalmazású előírások alkalmazhatóságáról és gyakorlatba ültetéséről nem maradt feljegyzés, csupán annyit tudunk, hogy a főkonzisztórium egyetértőleg továbbította a többi kollégiumnak.

Függelék

A kolozsvári reformatum collegiumban tanuló úrfiak mellett lévő praeceptorok kötelességeiknek rendi

1. Valamely szép és dicséretre méltó dolog az hazának ékességére és boldogítására nevedő nemes ifjakat a jó nevelés által úgy elkészíteni, hogy jövendőben azon célra valósággal el is juthassanak, éppen olly terhes és szoros kötelességekkel vagyon egyben köttetve az azok mellett lévő tanítóknak hivatala, amellyeket is hogy szüntelen a magok szemeik előtt hordozván, amennyiben erejek és tehetségek engedi fogyatkozás nélkül tellyesíteni igyekezzenek, annál inkább szükséges, mennél nehezebb számadással tartoznak mind az Isten, mind az emberek, mind a magok tulajdon lelkiismeretek előtt, ha azokat gondatlanul el találják mulatni.

2. Legfőbb kötelességek pedig az úrfiak mellett lévő praeceptoroknak abban áll, hogy mivel ők a szüléknek képét viselik azoknak nevelésekben, tehát olly hívséggel és szorgalmatossággal forgolódjanak minden tekintetre nézve a magok tanítványaik előmeneteleknek munkálkodásában, aminéműt egy edesatyai s anyai szívtől lehet és kellek várni.

3. Az honnan legelső gondjoknak is abban kell határozódni a praeceptoroknak, hogy egyfelől ugyan a magok tanítványaiknak szereteteket magokhoz megnyerhessék, amelly végre is amennyiben csak lehet, távoztassák el mindazokat, amellyek azoknak kedvetlenséget okozhatnának, és az arra alkalmas időkből önnön magok szerezzenek alkalmatosságot nékiek a mulatságra és az ártatlan időtöltésre, megtartván azt, hogy a gyermekekkel ollykor gyermekeskedni és játékban ereszkedni éppen nem illetlen a jó praeceptorhoz. Másfelől arra is nem kevésbé vigyázzanak, hogy illendő tiszteletben legyenek azok előtt, mivel legkönnyebb azoknak a magok tanítványaikat kormányozni, akiktől ezek úgy félnek, hogy egyszersmind szeressék is őket.

4. Ami pedig különösebben a tanításban való foglalatosságokat illeti a praeceptoroknak, ebben micsoda módot és rendet kelljen tartaniok, a méltóságos Főconsistoriumnak az 1770-dik esztendőben kiadattatott és a collegiumokban közönségessé tétetett rendelkezésében elég bővön és világoson fel vagyon téve, amellyhez minden praeceptorok magokat tartani szorossan köteleztetnek.

5. Azt nevezetesen, mint a tanításban egy fő regulát, szükség, hogy a praeceptorok szüntelen magok előtt hordozzák, hogy a magok tanítványaikban jó kedvet szerezzenek és a tudományokhoz való szeretetet gerjesszenek, és így mindazokat, valamelyek azok előtt a tanulást unalomba hozhatják, úgymint minden mordságot, haragot, indulatoságot és verekedést, a tanítás közben messze távoztassák, amellyek elrettentik inkább a gyenge elméket, mintsem a tanuláshoz való kedvet indítanának azokban. Azon igyekezzenek ellenben, hogy a tanulást olly könnyűvé és kellemetessé tehessék a gyermekek előtt, amennyire csak lehetséges.

6. Arra is kiváltképpen vigyázzanak a praeceptorok, hogy a gyermekek elmébéli tehetségeiket kitanulván, magok viseleteket azokhoz képest szabják, akik gyengébb tehetségekkel bírnak, azokat egyenlő rámára vonni ne kívánják azokkal, akik a természettől nagyobb ajándékokkal ruháztattak fel, hanem inkább eltűrvén azoknak gyengeségeket, azt minden úton-módon felsegélteni igyekezzék. Akiknek példának okáért emlékező tehetségek igen vékony, de jó ítélet tételek vagyon, azokat a könyv nélkül való tanulással nagyon ne terheljék, hanem ha látják, hogy a dolgot megértették, és ámbár nem azon szókkal, mellyek a könyvben vagynak, előmondani is tudják, azal megelekedjenek.

7. Amelly gyermekek pedig restesek volnának a tanulásban, azokat a más gyermekekkel való vetélkedés és a mások példájának szemek eleiben való terjesztése nem különben értelmes gyakor intések által serkengessék a szorgalmatosságra. Hogyha pedig mind ezen eszközök is elégtelenek volnának, és ki tetszenék az, hogy a gyermekek a tanulásban való fogyatkozása a korhelségre való hajlandóságból, vakmerőségéből, vagy egyéb erkölcsbéli hibából származik, illyenkor a gyakran meglett intések után szükséges ezen hibát hajló vesszővel érezhetőképpen megorvosolni.

8. Mivel az isteni félelem legfőbb kötelessége minden embernek, aki a maga javát és boldogságát szereti, arra különös gondjának kell lenni minden praeceptoroknak, hogy a vallás igazságainak tiszta és fundamentomos esméréteré jó idején utat mutasson a maga tanítványainak, amellyben is úgy for-

golódják, hogy egyfelől azzal meg ne elégedjék, ha a gyermekek az elejébe hagyott leckét hiba nélkül el tudják mondani a catechesisból, hanem annakfelette a vallás ágazatait világosan megmagyarázza és megértesse azokkal, másfelől pedig mutassa meg azoknak hasznát az erkölcsök formálásában, és miképpen kelljen az embernek életét folytatni azokhoz illendőképpen, mert nincsen a vallásnak csak egy cikkelye is, amelyben hathatós indító okokat nem lehetne találni az erkölcsök megjobbítására.

9. A catechesis tanulásával a Szentírás olvasását is egyben foglalják az úrfiak, amellynek újtestamentomi könyveiből, főképpen az evangéliumi históriából egy vagy két részt olvassanak hallható szóval, mellyre a praeceptor figyelmeztetvén a nehezebb értelmű helyeket világosítsa, azokat pedig, mellyekben a keresztyén vallásnak valamely ágazatja vagyon foglaltatva a gyermekek elméjébe jól bényomja.

10. A vallás némely ágazatai felől való különböző értelmeket, kivált a megértebb elméjű úrfiakkal szükség, hogy megértessék a praeceptorok, de úgy, hogy az ellenvetéseknek előbeszélésekre és megfejtésekre hosszason ki ne terjeszkedjenek, hanem a mi eklézsiánk értelmének fundamentomát jól felvétették a magok tanítványaikkal, azzal nagyobbára megelégedjenek és fővebb gondjoknak esmérjék azt lenni, hogy a különböző vallásúakhoz való szeretetet a gyermekek elméjébe jó idején bécsepegtetni igyekezzenek.

11. Ennekfelette kivált abban légyenek munkások a praeceptorok, hogy a vallásra tartozó tudománynak és egész életünk s minden cselekedeteink a szerént való alkalmaztatásának, melly szoros egyben köttetése légyen az embernek valóságos boldogságával világosan megértessék a magok tanítványaikkal. Továbbá az Istennek tiszteletére és különösen az elméjének minden naponként az Istenhez való felemelésére, nevezet szerént a reggeli és estvéli fohászkodásokra jó idején szoktassák azokat, de úgy, hogy ezek értelemmel és nemcsak csupa szokásból vitessenek azoktól véghez, amelly végre is szükség, hogy elébb értsék meg a gyermekek, ki légyen az Isten? Mi légyen az imádságnak célja? Értsék meg az imádságot is minekelőtte azt megtanulván elmondanak, és az imádkozás közben is a magok figyelmeségeket arra fordítsák. Az éneklésnek mesterségére is megtanítani el ne mulassák a praeceptorok az úrfiakat. Ezek felett arra is különösen vigyázzanak, hogy a közönséges istenitisztelek alatt a templomban illendőképpen viseljék magokat az úrfiak, kinek-kinek énekeskönyve légyen és a predikáció előtt vagy az alatt a templomból ki ne menjenek, kivévén a gyengébbeket, akik télnék idején a kemény hidegben attól nem tilalmaztathatnak, és amit

a predikációból tanultanak, azt az isteni tisztelet után praeceptoraiknak előmondani tartozzanak.

12. A tudomány mellett a jó erkölcs és a nemes indulat teszi kiváltképpen érdemessé és tiszteletre méltóvá a nemes ifjút. Az honnan a praeceptor gondjának főbb része az úrfiak közül abban áll, hogy amíg azoknak gyenge elméjük mindenfelé hajló, a rosszra való hajlandóságokat megfojtani és a jó indulatokat felgerjeszteni és megerősíteni igyekezzenek azokban.

13. Minthogy pedig a gyermekek arra hajolnak inkább, amit a magok szüleiükben és tanítóikban látnak, akiket szeretnek, és a jó, avagy rossz cselekedetekről való hosszas okoskodásoknak megértésére és elméjükben való tartására nem alkalmasok, illő, hogy semmire is olly szorgalmatossággal ne vigyázzanak a praeceptorok, mint arra, hogy az ő tanítványaik őbennek valami rosszat ne lássanak, sőt inkább szüntelen jó példát igyekezzenek mutatni azok előtt.

14. Továbbá keressenek ottan-ottan alkalmatosságot a praeceptorok, mellyben hathatóson megéreztetthessék az úrfiakkal, melly szép, melly gyönyörűséges, melly hasznos és mindenek előtt kedves s becsületes légyen a jó magaviselés, a virtus, és hogy anélkül soha senki még a legnagyobb méltóságban helyheztetett és a sok kincsekkel bíró ember is valósággal boldog nem lehet. Ellenben a rossz erkölcs mindenkor gyalázatot, unalmat és mások előtt való kedvetlenséget von maga után. Amellyeket is mind a históriákban, mind pedig a mostan élő és esméretes emberek példájokban kell az ő szemeik eleiben terjeszteni.

15. Nevezetesen azon igyekezzenek a praeceptorok, hogy az atyafiúi és felebaráti szeretetet mélyen béolthassák a gyermekek szívekben, amelly végre kivált a szűkölködők és nyomorúságban lévők szánakozásra méltó állapotjokat érztessek meg azokkal, és szerezenek olykor alkalmatosságot arra, hogy jót tehessenek azokkal, amellyet ha jó kedvvel cselekesznek, arra való örömeiket esmértessék meg övélek. Emellett arra vigyázzanak másfelől, hogy az úrfiak kinek-kinek állapottyához illendő becsületét és tiszteletét megadni el ne mulassák, és érztessek meg övélek, hogy az úrfiakhoz illendő nemes szív abban mutatja ki magát főképpen, ha másokat megbecsülnek és a legalább való embert is meg nem utálják s meg nem csúfolják, amelly csak a paraszt indulattól szokott származni.

16. Sok erkölcsi reguláknak megtanulásával és megtartásával nem kell terhelni a gyengébb idejű gyermekeket, hanem csak a legfővebbeket szükség elméjükbe bényomni és ottan-ottan megújítani, aminéműek példának okáért

ezen következők: Légy engedelmes. Senkit meg ne bánts, és még csak ne is kívánjad kárát valakinek. Azon igyekezz, hogy mindenektől, nagyoktól és kicsinyektől szeretteddel. Hazugságot soha se szólj. Mindenkor azt cselekedd, ami jó.

17. Kiváltképpen abban igen szemesnek kell lenni a praeceptoroknak, hogy idején kitanulhassa, mi légyen a gyermeknek fővebb hajlandósága, amelly legerősebb mások felett annak elméjében és azt szüntelenül szemmel tartsa, s minden gondját annak illendő kormányozására és bizonyosabb határok között való tartására fordítsa.

18. Minekutánna a vallás fővebb ágazatainak esméréteben annyira mentenek a gyermekek, hogy az Istenről és az embereknek az Istentől való függésekről helyes gondolatokat formáltak, leghathatósabbban felserkentethetnek a jó magok viselésére, az Isten mindenütt jelen való voltának, és a mi szívünk minden gondolatainak s minden cselekedeteinknek őelőtte nyilván való lételének, szemeik eleibe való terjesztésével, amidőn is a praeceptorok kiváltképpen úgy szemléltessék ővélek az Istent, mint az embereknek jól lévő attyokat, aki az engedelmes fiakat szereti, az engedetlenektől pedig a maga szeretetét megvonja.

19. Mindezek felett egy fő dolog még a jó nevelésben a jó fenyítéknek tartása, amelly is valamint elkerülhetetlen egyfelől a rossz erkölcsöknek eltávolztatására az ifjakban és a jóknak gyarapítására, éppen úgy káros és veszedelmes lehet másfelől annak helytelen móddal való gyakorlása. Szükség azért azt a józan okosság szerént úgy mérsékelni, hogy a praeceptor mind a felettébb való durvaságot és keménységet, mind pedig a gondolatlan lágyaságot eltávolztassa.

20. Melly szerént csak egy erkölcsbéli hibát sem kell ugyan behúnyt szemmel nézni a gyermekekben, nehogy valamelly rosszra való hajlandóság erőt végyen benne, de egy elsőben szép móddal, rövid és hathatós intések és szeretettel tellyes dorgálások által illő azt helyre hozni és megigazítani, amellyek ha foganosok nem lennének, többre kell menni és a rossz gyermeket, aki egy vagy két rendbéli intézek után is magát meg nem jobbította, kedvetlen tekintettel nézvén a praeceptor, igyekezzék megesmértetni véle, melly szánakozásra méltó légyen az ő állapottya, és arra sem volna érdemes, hogy mások ővéle társalkodjanak. Szakassza el azért az olyan gyermeket annak tanuló barátitól, és ne engedje, hogy azok hozzája nyájason szóljanak, véle játszódjanak, s könyveit és azon ajándékokat, mellyeket azelőtt kapott, tőle elvévén, éreztesse meg véle, hogy ő éppen nem volna méltó ar-

ra, hogy szülei s tanítói hozzája szereteteket mutassák, több egyéb afféle fenytéseket elhallgatván, mellyeket a jó praeceptor könnyen feltalálhat.

21. Ha pedig mindezek is keveset használnának, utoljára osztán eleibe terjesztvén az engedetlen gyermeknek hibáit, és megértetvén véle, melly nagy kárára és romlására fognának azok még jövendőben őnéki szolgálni, ha benne meggyökereznének, hajló vesszővel olly módon meg fenytíteni, hogy jól megérezze, de minden harag és indulatosság nélkül, nehogy azt végye elméjébe, hogy csak valamelly bosszúságból öntötte volna ki ellene való haragját a praeceptor. Az illyen veréssel való büntetés pedig nem tanácsos, hogy igen gyakran essék meg, mivel ha meg szokja a gyermek, nem sok fogantja léssen. Nevezetesen egy s más csupa csintalanságból s gyermeki elevenségből esett hibákért nem kell legottan veréssel büntetni a gyermeket, hanem azokért főképpen, amellyek nyilván való vakmerőségből és elszánt rossz indulatból származtanak, s kivált, ha a maga hibáját hazugsággal kívánná mentegetni és palástolni, azt elszenvedni éppen nem lehet.

22. Hogyha végezetre olly vakmerő és engedetlen találatnék az úrfiak között, aki mindezen megírt eszközök által is a jó maga viselésre és minden kötelességeinek tellyesítésére nem hajthatnék, és aki a maga praeceptorától függeni nem akarna, az ollyant a rector professornak és a paedagogiárchának feladni köteles a praeceptor, akik is ha a körülállások úgy kívánják a több professorokkal egyetértve illendőképpen megfenytíteni el nem mulatják, sőt ha a dolog úgy hozza magával, a méltóságos inspector curator urakkal közölvén, ha másképpen meg nem orvosoltathatik, a rossz tagot el fogják szakasztani a collegiumbéli társaságtól, nehogy másoknak is megvesztegettetésekre szolgáljon.

23. Utoljára, valamint az úrfiak elméjének a tudományok és a jó erkölcsök által való megnemesítésére, úgy azoknak egészségek fenntartására is szorgalmatos gonddal viseltetni kötelesek a praeceptorok. Az honnan azokat szüntelen a magok szemek előtt tartván, mindeneiket eltávoztassanak, valamellyek azoknak ártalmokra szolgálhatnának és azon eszközöket el ne mulassák, mellyek a jó egészségnek fenntartására szükségesek, és amellyek az úrfiak kötelességeiknek rendében bővebben meg vagynak írva. Hogyha pedig azok betegségbe találnak esni, azonnal értelmes és tanult orvos doktorhoz folyamodjanak a praeceptorok, és ne bízzák azokat olyanokra, akik az orvosi mesterséget fundamentomason nem tanulták. Ha vészik észre, hogy a nyavaja terhes fog lenni, a szüléket is az iránt haladék nélkül tudósítani el ne mulassák, önnön magok pedig olly hívséggel és szorgalmatos-

sággal forgolódjanak körülöttek, mint akik a szülék képét viselik azok körül. Másfelől pedig amennyiben lehet, arra is vigyázzanak, hogy az úrfiak az orvosságokkal való élést meg ne szokják, és szükségtelenül azokkal ne terheltessenek.

24. Ezek az úrfiak mellett lévő praeceptoroknak fővebb kötelességeik. Minthogy pedig a jó nevelésnek mestersége igen szélesen kiterjed és gyakran sok nehézségekkel vagon egybefoglaltatva, szükség, hogy mindazok, akik a magok hivatalokban fogatkozás nélkül eljárni kívánnak, a gyermekek nevelésekről írt jobb könyvek közzül avagy csak egyet avagy kettőt megszerezvén jól megolvassák, amellyek közzül a mi született nyelvünkön Lock Jánosnak a gyermekek nevelésekről itten, Kolosvárt a collegium typographiájában kiadattatott könyvét igen könnyen megkaphatják.

Regulations of the Reformed College Teachers of Cluj from 1786

The text above is the Regulations of the Reformed College Teachers drawn up in 1786 by the board of the College of Kolozsvár (Cluj). The 1780s heralded the era of educational reform, marked by the Habsburg Empire's ruler mandating a centralisation of the educational system. In response, the Reformed Church of Transylvania embarked on an extensive overhaul of its collegiate structure and public education. These regulations were distinctive, echoing the spiritual heritage bequeathed by nobility and monarchs. Notably, they were exclusively designed for the youth of noble lineage, which likely led to their limited application.

Keywords: Reformed Church in Transylvania, Reformed College of Kolozsvár (Cluj), Enlightenment, history of education, school regulations, Habsburg Empire.